

ERKEN DÖNEM OSMANLI SANATINDA LATİN ETKİLERİ

THE LATIN EFFECTS IN THE EARLY OTTOMAN ART

Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN*

Özet:

Bu çalışmada Osmanlı Beyliği ile İtalyan Devletleri arasındaki politik, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin sanata olan etkileri örneklerle tartışılacaktır.

Osmanlı ile İtalya arasındaki ekonomik meseleler bir ilişki sağladı. Politik bağlantılar, ticari ilişkilerle birlikte gelişti. Bu ilişkiler Anadolu Selçukluları zamanında başladı, Menteşoğulları ve Aydınoğulları zamanında gelişti ve Osmanlı döneminde gelişimini sürdürdü. Menteşoğulları Beyliği kaçınılmaz olarak Latinlerle ticari ve politik ilişkiler kurdu.

Beylikler döneminde bazı eserler (Milas Ulu Camii, Ahmet Gazi Camisi, Balat Hamamı ve Peçin Ahmet Gazi Medresesi) Latin etkilerine sahiptir. Ayrıca Erken Osmanlı Dönemindeki bazı yapılarda da Latin mimarisine özgü elemanlar tespit edilmiştir. Bu makalede bu elemanların hangi yapılarda olduğu ve bu etkileşimin nasıl gerçekleştiği üzerinde durulacaktır. Yoğun ticari ve politik ilişkilerin erken Osmanlı sanatında ve mimarisinde Latin etkilerine sebep olduğunu ifade eder.

Anahtar Kelimeler: Erken Osmanlı, Mimarlık, Sanat, Latin Etkisi, İlişki.

Abstract:

Throughout this paper, each type of relations and aspects such as political, social and economic ones, between the early Ottoman World and the Italian will be discussed and their effects to the art will be expressed.

Economic affairs between the Ottomans and the Italians kept a relationship. The political connections developed with commercial relations. The relations started at the time of Anatdionseljuks, flourished during the Menteşeoğulları and Aydınoğulları and improved during the Ottomans. The Beylik of Menteşeoğulları unvoidably established some commercial and political relations with the Latins. As a result some works (The Mosque of Milas Ulu the Mosque of Ahmet Gazi and the Madrassah of Ahmet Gazi in Pecin) had Latin effects.

Consequently, a view supported by some reasons has been discussed in this paper. This view can be expressed in a way that densely commercial and political

---

* Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü – Kayseri
asagioglu@erciyes.edu.tr

relations have led to the Latin effects in some buildings of the early Ottoman Art and Architecture.

Key words: Early Ottoman, Architecture, Art, Latin Effects, Relations.

GİRİŞ

Osmanlı Beyliği ile Latin Devletleri (özellikle İtalyan Kent Devletleri) arasındaki ilişkilerin sanata yansımalarını konu alan sanat tarihi ile ilgili çalışmalar yok denecek kadar azdır. Ancak Osmanlı Devleti'nin İtalyan Kent Devletleri ile özellikle Venedik ve Cenevizlilerle olan ticari ve ekonomik ilişkilerini konu edinen pek çok bilimsel araştırma bulunmaktadır. Bu bilimsel araştırmada; Osmanlı dünyası ve İtalyan dünyası arasındaki sadece ekonomik değil siyasi ve sosyal ilişkiler de toplu olarak değerlendirilip; bu ilişkilerin Erken Osmanlı sanatındaki etkileri ve bu etkilerin hangi boyutta ele alınması gerektiği üzerinde durulacaktır. Bütün bu yönleriyle daha önce bu konu sanat tarihi disiplinine göre ele alınmamış, ilk kez bu çalışmada ele alınacaktır.

Öncelikle Osmanlı Beyliği ve İtalyan Kent Devletleri arasındaki ekonomik ilişkiler iki devletin Ege ve Akdeniz kıyılarında birbirleri ile karşılıklı yaptıkları ticarete dayanmaktadır. İki devlet arasındaki siyasi ilişkiler ise tamamen bu ticaret ilişkisinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Aralarındaki antlaşmalar bu siyasi ilişkinin en büyük kanıtıdır.

1. BEYLİKLER VE ERKEN OSMANLI DÖNEMİNDE TİCARİ İLİŞKİLER

İlk defa XIII. yy. Anadolu Selçuklu zamanında Kıbrıs Krallığı ve Venediklilerle başlayan ticari ilişkiler bu devletin parçalanmasından sonra kurulan Beylikler tarafından da geliştirilmiştir. Özellikle Menteşeoğulları ve Aydınoğulları Beylikleri daha çok Venedik'e bağlı Girit Dükalığı ile ticari ilişkilerde bulunmuşlardır. Anadolu Selçuklu ve Venedik ilişkileri için bir ayrıntıyı da zikretmek yerinde olacaktır. Venedik'te XIII. yy.ın ikinci yarısından sonra Türk tüccarlarının dkknlarının bulunduğu ve bu dükkânlarda modası geçmiş in ipeklerinin satıldığı ileri sürülmektedir (zbek, 2001. s. 417).

1344 yılından itibaren İzmir pazar yeri olarak önemini kaybetmiş, İzmir'in yerine iki Türk şehri Altuluaga (Ayasoluğ) ve Palatia (Balat) limanları önemli pazar yerleri hlini almıştır (Heyd, 1975, s. 607).

Ayasoluğ'da Türkler pamuk, yn, buğday gibi daha çok ham maddeler satarlarmış. Burası birinci dereceden bir pazar yeri olmadığı hlde Pegolatti İtalyan ticaretine ve orada kullanılan ağırlık ve uzunluk llerinin Cenova,

Piza, Floransa, İstanbul, Kıbrıs ve Rodos'unkilerle karşılaştırmalı bir cetvelin düzenlenmesi, sonra orada en çok bulunabilen kumaş ve parçalarını nerede yapıldıklarını, boyalarını ve uzunluklarını nitelemeyi yararlı bulduğuna göre, şehir o dönem için önemli bir ticaret merkezi olmalıdır. Gerçekten de Batılı tüccarlar Ayasoluğ, Nabonne, Perpignan, Toulouse kumaşları, gümüşten eşyalar, şarap, sabun getiriyorlar ve ülkelerine Germiyan Beyliği'nin başkenti Kütahya'nın şapını -ki şap maddesi kumaş boyamada kullanılan bir madde olarak İtalyanlara çok gerekli idi- buğday, bal mumu, pirinç ve eğrilmemiş kenevir yani daha çok ham madde götürüyorlardı (Heyd, 1975, s. 605).

XIV. yy.dan başlayarak Palatia (Balat) limanı, Doğu Ege'de ekonomik bakımdan önemi gittikçe artan bir rol oynamıştır. Balat, Küçük Asya'nın ürünleri için başlıca ihraç merkezlerinden biri olmuştur. Bu dönemde Balat Mentеше Beyliği'ne bağlı olmakla birlikte, XIV. yy.ın ikinci yarısında Osmanlı birliklerince geçici olarak işgal edilmiş bulunuyordu. Balat XV. yy.ın başına kadar kısa bir süre için de olsa, siyasi özerkliğini yeniden elde etmiş görünmektedir. Mentеше Beyliği'nin ürünlerinin Doğu Akdeniz bölgesine iletecek bir donanması olmadığından ihracatçılar, XV. ve XVI. yy.ın iki deniz gücünün (Venedik ve Cenevizlilerin deniz gücünün) Doğu Ege'de hızla azalması, Mentеше Emirini, Peloponez'in kıyı kentlerinde ve Güney Ege adalarında ticari merkezleri bulunan ve Cenevizlilerden daha güçlü olan Venediklilerle anlaşmalar yapmaya itmiştir. M.1402-3 yılında Emir İlyas Bey, Venedik'i temsil eden, Girit Dükü'nün elçisi Marco Falier'le bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşma Venediklilere ticari anlamda önemli ayrıcalıklar sağlıyordu. 1414 yılında aynı emir ile Venedikli Amiral Pietro Civrano arasında bir ek anlaşma imzalanmıştır. Balat'ta Venediklileri, Girit Dükünce atanan ve Venedik'in ticari çıkarlarını yöneten bir konsül temsil ediyordu (Meinardus, 1973, s. 300-310-147; Heyd, 1985-1986, s. 543-545-595).

Önemli bir Türk limanı hâline gelen Balat'ta safran ve susam, bal ve bal mumu, meşe mazısı, Şam üzümleri, Kütahya şapı, Kırmızı maroken ve halı gibi bazı yapılmış eşyalar satılırken; ayrıca kadın ve erkek kölelerde burada satılırdı. Rodos ve Kıbrıs'a buğday ihraç ediliyordu. Bu maddelerin çoğu zaman alıcısı Cenevizlilerdi. Onlar bu maddeleri Mısır'a götürürler ve bunların karşılığında Balat'a kumaş-ki bu kumaşlar sayesinde Doğunun desenleri Beylikler ve Osmanlı sanatına ait ürünlerde kullanılmış olabilir-sabun, kalay, kurşun ithal ederlerdi. Mentеше Beyleri korsan akınlarına katılıyorlardı. Bu durum Venedik Cumhuriyeti'nin işine gelmediği için Mentеше Beyleri ile iyi geçinerek, ilişki kurmak zorunda kaldılar. Bunun sonucunda yukarıda da bahsedilen çeşitli anlaşmalar imzaladılar. M. 1355'ten beri kesinlikle bilinen Balat'taki Venedik Konsolosluğu'nun kurulması bu anlaşmalarla onaylanmıştır (Heyd, 1975, s. 608)

1331–1407 yılları arasında imzalanan anlaşmalarla Venedik ve Menteşe-Aydınoğulları Beylikleri arasındaki ticari ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Latinler ilerlemiş denizcilik teknolojileri yüzünden doğu-batı arasındaki ticarete aracılık rolü üstlenmişlerdir. Beylikler döneminde yapılan anlaşmalarla yabancı tüccarlara serbest ticaret imtiyazı sağlanmış olmakla beraber; Osmanlılar I. Murat ve I. Beyazıt zamanlarında başta buğday ve şap olmak üzere at ve kereste ihracatını yasaklamışlardı (Zachariadou, 1983, s. 132-139). Beyliklerden tutsak, hububat, balmumu at ve ehli hayvanlar, deri, halı, ham ipek, şap alınmakta; şarap, sabun, dokunma (işlenmiş ipekli kumaşlar) ve cam satılmaktaydı (Zachariadou, 1983, s. 159-173)

İtalyan şehir devletleri ve beylikler (Özellikle Osmanlı, Menteşe ve Aydinoğulları Beylikleri) arasındaki ticaret ilişkilerinin Anadolu Beyliklerinin para sistemine yaptıkları etkilerden söz edilecek olursa; Ayasoluğ'da Venedik dükaları tipinde paralar basılmasının ardından; XIV. yy.da (Sypilyus üzerindeki) Manisa, Efes, Balat darphanelerinde üzerleri Latince yazılı gümüş sikkeler basılıyordu. Bu sikkeler Napoli'de bastırılmış Gigliat sikkeleri ile aynıydı. Bundan da anlaşılıyor ki Saruhan Aydın ve Menteşe Beyleri uyruklarının İtalyanlarla ticareti kolaylaştırmak için özel sikkeler bastırmışlardı.

Gerek yavaş yavaş güç kazanmaya başlayan Ege'deki Türk beylikleri; gerekse Osmanlı Beyliği başta Bizans olmak üzere Venedik ve bütün Avrupa ülkeleri için büyük bir tehlike haline gelmeye başlamıştı. Türklere karşı Venedik ve Bizanslılar çeşitli iş birlikleri içine girerek; Türkleri durdurma planları yapıyorlardı. Bu planlarının en büyüğü kuşkusuz haçlı savaşlarıdır. Venedikliler savaşların ticareti kötü etkilediğini düşündükleri için haçlı savaşlarına pek yanaşmadılar. Ama yine de Avrupalı devletlerin de baskısıyla çeşitli yollardan haçlı savaşlarına destek verdiler (Ninhould, 2000).

Erken Osmanlı döneminde İtalyan devletleri ile olan siyasal ve kültürel ilişkilere gelince; Osmanlılarda beyliklerin sürdürmüş olduğu ticari ilişkileri sürdürmekle kalmayıp, bu ilişkileri siyasal alanda da geliştirmişlerdir. Osmanlılar sadece Venedik ve Ceneviz kent devletleriyle değil özellikle Milano Dükaliğı'nın siyasetine birebir müdahale bile edebildiği çeşitli belgelerle belirtilmektedir (Babinger, 1985, s. 373-390-194).

Erken Osmanlı zamanında Venedikler'in Osmanlılara ödediği harçlar ve bu harçların ne şartlara göre ödendiği hakkında birçok belge Osmanlı ve İtalyan arşivlerinde bulunmaktadır (Spremiç, 1983, s. 185-363-390).

Sadece Menteşe ve Aydinoğulları değil Osmanlılarda XIV. yy.ın sonlarında Latinlerle doğrudan ilişki kurmuşlardır. Hatta kimilerine görev verdikleri bilinmektedir. Örneğin M. 1389'dan önce I. Murad hizmetinde

olan ve M. 1396'da Niğbolu'da muharebe sırasında Türkçeyi en azından biraz konuşan Fransız şövalyesi Jacques de Heley gibi birkaç kişinin çok az Türkçe öğrenmiş oldukları bilinmektedir (Lutrel, 1997, s. 144). Latinler çok başarılı olmasalar da M. 1400'lü yılların başına kadar Osmanlılar üzerine çeşitli Haçlı saldırıları planlamışlardır. Venedik ve Ceneviz gemileri Türkleri Avrupa'ya taşıyarak güvenliklerini sağladı ve M. 1403'te Hristiyan devletler Beyazıt'ın oğlu Süleyman ile Timur'a karşı bir anlaşma yaptılar. Onlarca yıl süren tavizlerin ve belirsizliğin ardından, Latinler Osmanlıları, Levanten dünyanın ayrılmaz bir parçası olarak görmeye başlamışlardı. Osmanlı rejimini yeniden şekillendirmek ya da yıkmak kadar, onu olduğu gibi korumak kaygısını taşıyorlardı (Lutrel, 1997, s. 148).

Osmanlı-İtalyan ilişkilerinde kimi zaman siyasal gelişmeler ön plana çıksa da ilişkilerin devamlılığının temel belirleyicisi, aralarındaki ticaret ilişkisiydi (Akdağ, 1949, s. 497-565). Osmanlı mali tarihinde kapitülasyonlar öncesi en önemli ticari imtiyazlar İtalyanlara verilmiştir. İlk olarak Orhan Gazi döneminde M. 1352 yılı öncesinde Cenevizlilerle onlara ticari alanda imtiyaz sağlayan bir anlaşma yapılmıştı. Avrupa tekstil sanayisinin ihtiyacı olan şap tekelinin Cenevizlilere verilmesini de içeren bu anlaşma, I.Murat döneminde M. 1378'de yenilendiği gibi, M. 1385'de ikinci bir anlaşma ile İstanbul'a gidecek Türklere Pera'ya giriş, konaklama ve ticari izni verilecek; karşılığında ise Cenevizli tüccarlara Osmanlı topraklarında rahatça ticaret yapma serbestisi sağlanacaktı. Bu antlaşmalar diğer Osmanlı hükümdarları tarafından genişletilerek, yenilenmiştir (Sönmez, 1996, s. 239-258).

Osmanlı Venedik ticari ilişkileri ise M. 1381 yılında başlamıştır (O tarihten itibaren Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı topraklarında yetişen hububatın bir bölümünün satın alınması ve ülke dışına taşınması imtiyazı, Venediklilere veriliyordu). Bu konuda Süleyman Çelebi'nin M. 1403, Musa Çelebi'nin M. 1411, Çelebi Mehmet'in M. 1419 ve II. Murat'ın M. 1430 yılında Venediklilerle yaptıkları ticari anlaşmalar ve onlara dayanarak hazırlanmış bazıları Latince yazılı ahitnameler bulunmaktadır.

Venedik ve Cenevizlilerden başka, İtalya yarımadası üzerindeki Piza, Floransa ve Napoli'nin de Osmanlılarla-erken dönemden itibaren- yoğun ticari ilişkileri bulunmaktaydı. I.Murat döneminde antlaşmalara bağlanarak verilen bazı ticari imtiyazlar ve dolaşım serbestileri, her yeni hükümdarla beraber yenileniyordu (Sönmez, 1996, s. 240).

Venedik, XVI. yy.ın ortalarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret hacmi en geniş olan devletti. Bu durum XVI. yy.ın ortalarından itibaren Fransa, İngiltere ve Hollanda lehine dönmüştür (Faroqhi, 2003, s. 35-94; Tucci, 1994, s. 17-22; Arıkan, 1993, s. 375-436).

2. ERKEN OSMANLI SANATINDA LATİN ETKİLER

İki devlet arasındaki ticari ilişkilere değindikten sonra; iki devlet arasındaki ilişkiler sanata yansıyan etkileşimlere kanıt olabilecek mimari ve sanatsal eserler üzerinde durulacaktır.

Erken Osmanlı Mimarisi'nde İtalyan devletleri ile olan siyasal, kültürel, ekonomik, ticari ve siyasi ilişkilerin yansıması olarak; pek çok yapıda Latin mimarisine özgü öğelerin kullanıldığı görülmektedir. Erken Osmanlı Mimarisi'nde çoğunluklu etkileşimler söz konusudur. Bu etkileşim sadece Latin devletleri ile sınırlı kalmamıştır. Batı'da Latinlerden etkilenme olduğu gibi Doğu'da Memluktardan etkilenme söz konusu olur. Çalışmanın bu bölümünde; yeni oluşmaya başlayan bir Osmanlı mimarisi kimliğine; Latin devletlerinin mimarlığının da etkisi olduğunu kanıtlayan örnekler üzerinde durulacaktır.

2.1. Milas Firuz Bey Zaviyesi'nde Latin Etkileri

Foto 1: 14. yy.a Tarihlenen Mavi Beyaz Çini Tabak Örneği
(Y. ÖZBEK'ten alınmıştır).

Milas Firuz Bey Zaviyesi doğu-batı kavşağında bir Osmanlı yapısı olarak Yıldıray Özbek tarafından isimlendirilmiştir (Özbek, 2001, s. 397). Bu zaviyenin kuzey cephesinde revaklı giriş bölümünün ana kemeri üzerindeki konsollu sundurma uygulaması, bu yapıya özgüdür ve kendisinden sonraki mimari süreçte bir daha uygulanmamıştır (Foto: 2, 5). Bu tip sundurmalı yapılara daha çok Memluk etkisinin hâkim olduğu yerlerde rastlanması bunun Memluk etkisi olduğunu hatırlatır. Ancak Firuz Bey'deki konsol taş süslenmelerinin farklılığı ile dikkat çekmektedir (Foto: 3, 4). Firuz Bey Zaviyesi özellikle İtalyan devletleri ile olan ticari ilişkiler göz önünde tutulacak olursa -ki Milas'ın ticaret bölgesi olması, bunun sonucu olarak Venedik ile geliştirilen ticaret ilişkilerinin de bu etkileşime kaynaklık ettiği ileri sürülebilir. Milas Firuz Bey Zaviyesi doğu-batı

kavşağında değerlendirilebilecek bir yapıdır. Çünkü konsollu biçim itibariyle Memluk etkili olmakla birlikte; üzerindeki süslemeler Timurlu- doğu kumaşlarında ve porselenlerinde görülen desenleri andırır (Foto: 1, 3). Bu kumaşlar da Venedikliler yolu ile ticaretle Anadolu'ya gelmiştir. Yapıyı yaptıran bani belki de bu kumaşlardan etkilenecek bir istekte bulunmuş ya da sundurma sanatçınının bu kumaşları görüp beğenmesi ile sanatçı tarafından bu şekilde bezenmiş olabilir (Özbek, 2001, s. 397-434). Bütün bu etkiler değerlendirildiğinde İtalyan Devlet'lerinin ticaret vasıtasıyla bu etkileşime aracı olduğu söylenebilir. Ancak bu yapıda birebir Latin mimarlığı yansımaları söz konusu değildir.

Foto 2: Milas Firuz Bey Zaviyesi Sundurmasının Genel Görünüşü (Y. ÖZBEK'ten alınmıştır).

Foto 3: Milas Firuz Bey Zaviyesi Sundurmasının Panolarından Örnekler (Y. ÖZBEK'ten alınmıştır).

Foto 4: Milas Firuz Bey Zaviyesi Sundurmasının Konsollarından rnnekler (Y. ÖZBEK'ten alınmıştır).

Foto 5: Milas Firuz Bey Zaviyesi Sundurmasının Genel Görünüşü (Y. ÖZBEK'ten alınmıştır).

2.2. Bursa Hüdavendigar Zaviyesi'nde Latin Karakterli geler

Bu zaviye I. Murat zamanında inşa edilmiştir (1366–1385). Topografyaya uygun olarak inşa edilen yapıda Latin etkisi olarak gözümüze çarpan unsur; zaviyenin saçak kısmındaki konsollu kemercik dizileridir (Foto: 6). Bu tip bir cephe süsleme unsuru daha nceki Osmanlı yapılarında görülmediği gibi, bu yapıdan sonra inşa edilen Osmanlı yapılarında da görülmemiştir. Sadece bu yapıda boye bir mimari unsurun kullanılması dikkat çekicidir.

Bu yapıda çalışan mimarın Yalova seferi sırasında esir alınan bir Hristiyan olduğu, ancak mimar olduğu öğrenildikten sonra azad edildiği pek kabul görmemiştir. Bursa Hüdavendigar Zaviyesinde bu iddia dönemin tarihçilerinden Hoca Saadetin Efendi tarafından ortaya atılmıştır (zbek, s.

412-416). Ayrıca bu yapıda Kıbrıs veya İtalya'dan gelmiş sanatçıların çalışmış olabileceğini ise Ekrem Hakkı Ayverdi belirtmektedir (Ayverdi, 1989, s. 235). Bu kemerli saçak bölgesinde yer alan konsollu dizinin benzerlerine İtalya'da Toskana bölgesinde özellikle Floransa ve Siena şehirlerindeki Sinyörler şatolarında (saraylarında) rastlanması ilginç bir tesadüf olamaz. Floransa'daki Sinyörler meydanında yer alan Sinyörler sarayı (Palazzo Vecchio) (Foto: 8), 1294 yılında inşa edilmeye başlanmış 1343–1592 yılları arasında saraya çeşitli onarım ve eklemeler yapılmıştır (Anonim, 1999, s. 30). Siena'daki saray da yaklaşık aynı dönemlerde yapılmıştır (Foto: 7). Bu yapıda çalışmış olan Kıbrıslı ya da İtalyan sanatçılar muhakkak Toskana bölgesindeki sarayları görmüş olmalıdırlar. Bu tarz bir cephe süsleme elemanının erken dönem Osmanlı mimarisine İtalya'dan taşınması iki ülke arasındaki ticari ilişkilere de bağlanabilir. Ayrıca yapının banisinin de İtalya'daki saraylara görüp beğenisi doğrusunda isteğine bağlı olarak da bu etkileşim taşınmış olabilir.

Foto 6: Bursa Hüdevendigâr Zaviyesi Cephesindeki Kemerlik Dizileri.

Foto 7: Siena Sinyörler Sarayından Genel Görünüşler.

Foto 8: Floransa Palazzo Vecchio Sinyörler Sarayından Genel Görünüş.

2.3. Bursa'da Irgandı Köprüsü Mimarisi ve Süslemesi zerindeki Latin Etkileri

Bursa'da etkileşim açısından değerlendirildiği zaman önem kazanan bir diğer yapı da bugün aslı günümüze ulaşamayan Irgandı köprüsüdür.

Irgandı köprüsü, Bursa merkezi ile Yeşil semtini ayıran Gökdere üzerinde inşa edilmiştir. Bu köprü üzerindeki arastası ile mimari açıdan ilgi çekicidir (Foto: 13). Yazılı belgelere göre M. 1442 yılında Irgandı'lı Ali'nin oğlu Hoca Müslihiddin tarafından yaptırılmıştır. Banisinin tüccar olabileceği iddiası varsa da bu kesin değildir (Baykal, 1947, s. 28-121-122; Evliya Çelebi, 1970, 1-2, s. 28-121-122). Köprüden bahseden seyyahlardan Reinhold Lubenau, XVI. yy.ın sonlarına doğru bu köprüyü görmüş ve köprüünün üzerinde çeşitli dükkânların olduğundan bahsetmiştir. Seyyah bu köprüünün Türk fethinden önce Hristiyanlarca yapıldığını iddia etmiştir. M. 1836'da bu köprüyü gören Miss Pardoe'da köprüünün üstündeki dükkânlarda ipekli dokumacıları bulunduğu için Roma devri eseri sanmıştır. M. 1839'da köprüyü gören ancak adını söylemeyen Charles Texier'de bu köprüyü İsviçre köprülerine benzetmiştir (Önge, 1981, s. 427). Texier köprüyü görüp, gravürünü çizmiştir. Bu çizimde dükkânların altında, Hüdavendigâr Zaviyesinin saçak altındaki kemerli konsol dizinlerinin aynısı görülmektedir. Yılmaz Önge'nin restitüsyon çiziminde de görülen (Foto: 9) bu kemercik dizilerine dayanarak ki bunlardan Floransa ve Siena şehirlerindeki senyörler sarayında ve Siena'daki 14. ve 15. yy. evlerinde de bulunmaktadır. Mimari unsurun ticaret yolu ile gelerek; Siena'daki bu yapı üzerinde de bir değer sonucu yapılmış olabileceği düşünülebilir.

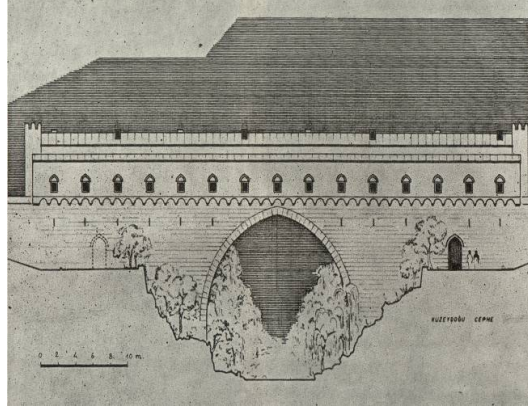
Irgandı köprüsünün üstündeki arasta M. 1855 depreminde yıkılarak; bu arastanın yerine ahşap dükkânlardan ibaret bir çarşı yapılmıştır (Foto: 10). Marco Polo seyahatnamesinde Çin'de bu tip köprülerin olduğundan bahseder. İranda'da Safeviler zamanında bu tarz üzeri kapalı köprüler inşa edilmiştir. Yılmaz Önge bu köprüünün doğu etkisiyle yapıldığı kanısındadır (Önge, 1981, s. 434).

İtalyada'da Floransa'daki Ponte Vecchio ile Venedik'teki Ponte di Rialto köprüleri (Foto: 11) de eski çarşılı köprülerindedir. Özellikle Floransa'daki Ponte Vecchio köprüsünün bulunduğu yerde, Etrüsklülerden beri olan XIII. yy.da devlete ait simetrik olarak inşa edilmiş dükkanlar bulunmaktayken, XIV. yy.da köprü tekrar inşa edilmiştir. XV. yy.da dükkânlar şahıs mülkiyetine geçmiş ve XVI. yy.da bu günkü mücevherciler ve kuyumcular bu köprüye yerleşmiştir (Foto: 12) (Önge, 1981, s. 434).

Irgandı köprüsünün bilinen bütün benzeri örneklerden ayıran husus; onun alt ve üst yapısıyla birlikte planlanıp, aynı zamanda inşa edilmiş; köprü biçiminde inşa edilmiş bir arasta olmasıdır (Önge, 1981, s. 434).

Irgandı köprüsü Floransa'daki Ponte Vecchio ve Venedik'deki Ponte di Rialto'ine uygun olarak köprülerden sonra inşa edildiği için; Irgandı köprüsü yapan ya da yaptıran kişinin herhangi bir yolla İtalya'daki köprüleri görmüş ya da, İtalyan tüccarlardan İtalya'daki çarşılı köprüleri dinlemiş olma ihtimali söz konusudur. Belki de bu yüzden Bani sırf kendi beğenisi için bu tarz arastalı bir köprüünün ticari açıdan da avantajlı olabileceğini

düşündüğü için İtalyan üslubunda bir köprü yaptırmış olabilir. Bu etkileşimin taşınması da ticarete dayandırılabilir Ayrıca Bulgaristan'daki Osma Köprüsü (1872–74) de dünyadaki çarşılı köprülerden biridir. Ancak Irgandı köprüsünden çok daha sonra inşa edilmiştir (Anonim, 2009).

Foto 9: Irgandı Köprüsünün Cephe Restitüsyonu (Yılmaz ÖNGE'den alınmıştır).

Foto 10: Bursa Irgandı Köprüsünün 1913'deki Görünümü (Yılmaz ÖNGE'den alınmıştır).

Foto 11: Venedik'teki Ponte Rialto Köprüsü Genel Görünüşü

Foto 12: Floransa'daki Ponte Vecchio Köprüsü'nün 2001'deki Genel Görünüşü.

*Foto 13:*Bursa Irgandı Köprüsü Genel Gorunusu.

Foto 14: Venedik San Marco Meydanı Dukler Sarayı Kapısından Aslan Kabartması.

2.4. İtalyan Etkileşiminin Bir Diğer Kanıtı Olarak Bir Mimari Eleman “Bacalı Ocak”

Özellikle sivil yapılarda kullanılan bir mimari eleman olan, bacalı ocaklar; Erken Dönem Osmanlı ve İtalyan Devletleri arasındaki ilişkinin sanata yansımaları açısından ele alınıp, değerlendirilecektir.

Bacalı ocakların X. yy.ın başına ve Fransa’ya kadar uzanan bir tarihçesi bulunmaktadır. Ancak Fransa’da bu ocaklar sadece lüks olarak, elit

tabakanın bir dönem için kullandığı bir mimari elemanlardır. XIII. yy. ve XV. yy.lar arasında Güney Yunanistan'da da bacalı ocaklara rastlanmıştır (Tanyeli, 2000, s. 242-248).

Uğur Tanyeli'ye göre; Anadolu'da bacalı ocaklar, Anadolu Selçuklu mimarisinde kullanılan bir mimari eleman değildir. Bütün bir Anadolu Selçuklu mimarisi gözden geçirilecek olursa; sadece Hacı Kılıç Medrese'sindeki hücrelerde bulunan 11 adet ocaklardır ki, bacalı ocak tipinde yazar bu ünik örneği bir "anomali" olarak yorumlamaktadır ve bu ocakların XV. yy.da medreseye onarım esnasında eklendiğini savunuyor (Tanyeli, 2000, s. 243) A. Kuran ise; Hacı Kılıç Medresesi için her bir hücrenin dibinde ocak yerleri bulunduğunu ve bu tip hücrelerin sayısının da on olduğunu belirtmektedir (Kuran, 1969, s. 75). A. Kuran ocaklardan bahsederken hücrenin dibinde ifadesini kullandığına göre, bahsettiği ocaklar bacalı ocak olmamalıdır -ki bugün yapının üst örtü sisteminde herhangi bir baca izine rastlanmamaktadır- ve yazar zaten bunların bacalı ocak olduğunu da savunmaz. Sonuç olarak bizce U. Tanyeli'nin dediği gibi bu yapıda bir anormallik söz konusu da değildir.

Anadolu'daki ilk bacalı ocaklı Türk yapıları, XVI. yy.ın son çeyreğinde inşa edilmiştir. İlk olarak Peçin Ahmet Gazi Medresesinde bacalı ocaklar yapılmıştır (1376-78). Bu yapıdan sonra Orhan ve Hüdavendigâr döneminde bacalı ocaklı yapılar yok diyen Uğur Tanyeli'ye karşı (Tanyeli, 2000, s. 244) Ekrem Hakkı Ayverdi Orhan dönemi yapılarında da Süleyman Paşa medresesinde her hücrede revağa açılan bir kapı, bir ocak, harice bakan bir müstakil, bir yuvarlak pencere var olduğunu belirtmektedir (Foto: 16) (Kuran, 1969, s. 75). Osmanlı mimarisinde bacalı ocak kullanımında Yıldırım Beyazıt dönemi ile birlikte artış göstermektedir (Foto: 15). Bursa Ali Paşa Cami, Yıldırım Cami, Medresesi ve Darülsıfâ ve Medresesinde, Ulubat Issız Handa, Edirne Yıldırım İmaretinde bacalı ocaklar bulunmaktadır. Çelebi Mehmet dönemine gelindiğinde ise, artık bacalı ocaksız yapı yapılmamaktadır. Kural gibi her inşa edilen yapıda bacalı ocak bulunmaktadır. Bu sistem Batı Anadolu'da geçerli iken Anadolu'nun iç kısımlarına gidildikçe XV. yy.da bile bacalı ocak bulunmamaktadır (Tanyeli, 2000, s. 244-245).

Bacalı ocak gibi bir mimari elemanın Osmanlı topraklarında icat edilmiş olamayacağını, bacalı ocakların tarihsel gelişimi irdelenerek anlaşılabilir. Bacalı ocak ne Anadolu topraklarına özgü yerel bir gelenek, ne de Türkler'in Orta Asya'dan ve İslam kültür alanından tanıdıkları bir mimari elemandır. Kuşkusuz İtalya ve daha batıdaki Avrupa ülkelerinin X. yy.dan başlayarak yarattığı bir elemanın burayı hiç etkilemediği ve Osmanlılar'ın bunlardan habersiz olarak ocağı yeniden icat ettiği de düşünülebilir. Ancak eğer XIV. yy. Batı Anadolu'sunun yerleşim koşulları çerçevesinde düşünürsek; böyle bir elemanın ancak İtalyan Kent devletleri aracılığı ile

Batı Anadolu'ya transfer edildiği sonucuna varılabilir (Tanyeli, 2000, s. 245). Sonuç olarak XIV. yy.da İtalyan denizci kent devletlerinin Batı Anadolu'da kentler kurdukları bir sırada, bir mimari eleman olarak bacalı ocak İtalyan etkisiyle Erken Osmanlı mimarisine girmiştir.

Foto 15: Yıldırım Medresesi Genel Görünüşü (E. H. AYVERDİ'den alınmıştır).

Foto 16: İznik Süleyman Paşa Medresesi Kubbeleri ve Ocak Bacaları (E. H. AYVERDİ'den alınmıştır).

2.5. İtalya'da Osmanlı Sultanları İçin Hazırlanan Bursa İpeklilerinden Kaftanlar

XV. yy.dan XVII. yy.a kadar bir çok lüks İtalyan ipeklileri üreten fabrikada, bu gün Topkapı Sarayı Müzesinde korunan, prestij için giyilen imparator kaftanları üretilmiştir. Tam teşkilatlı törenlerde Sultanlar

tarafından giyilen kaftanlar; Sultanların prestijlerine katkıda buldukları gibi, Osmanlı imparatorluğunun zenginliğine ve gücüne de katkıda bulunurlardı (Mackie Loise, s. 1).

İtalya'daki ipekli dokuma endüstrisi, Türkiye'dekinden çok büyük ve teknik olarak daha gelişmişti. 1479'da sadece Floransa'da 83 ipek tekstil atölyesi bulunmaktadır. Bu atölyelerde üretilen lüks ipekliler, Roma, Naples, Katalonya, İspanya, Sevilla, Türkiye ve çeşitli Avrupa fuarlarında satılıyorlardı. İtalya'da her kent devletin ayrı ayrı dokuma endüstrileri vardı ki bu da İtalya'da çeşitli teknik ve tarzda ipekli dokuma alanının olduğunu göstermektedir (Mackie Loise, s. 2).

Venedik, Floransa ve Cenova gibi üç kent devleti de ipeklileri ve İstanbul'un Galata bölgesindeki dükkânlarda satılan lüks kadifeleri ile ünlüdürler.

Türkiye'de ise Bursa ve İstanbul'daki ipekli dokuma üretimi endüstrisi ancak XV. yy. ve daha sonraki dönem boyunca aktif durumda idi. İstanbul'da XVI. yy.da imparatorluk dokuma endüstrisi kurulmuştur. Ancak Bursa'daki ticari üretim İstanbul'daki imparatorluk üretiminden çok daha fazla idi. Bursa'da 1502 yılında 1000'den fazla üretim tezgahı varken İstanbul bunun yarısı kadar bile değildi. İmparatorluk kaftanları için dokunan kumaşlar büyük, tezgâhlar ise tek sanatçının çalışabileceği büyüklüktedir.

Avrupa'da pahalı lüks ipekleri satmak için pazar küçüktü. Bunun aksine XVI. yy.a kadar Osmanlı Sultanlarının talepleri çok büyüktü, bu da İstanbul'u batı dünyasının en büyük pazarı haline getirmiştir (Mackie Loise, s. 3). Bursa'dan alınan ve deniz yoluyla İtalya'ya giden ham ipekli kumaşlar, İtalyan dokuma tezgâhlarında Osmanlı desenleriyle dokunarak tekrar İstanbul'a satılıyordu. Sadece Bursa ipeği değil, İtalyan tekstilcileri için İran ipeği de çok tutuluyordu

Osmanlı ve İtalya arasındaki bu tekstil ticaretini sağlayan kişiler İstanbul'daki İtalyan ajan tüccarlardır. Bu ajan tüccarlar İtalya'ya mektup yazarak halkın istediği şeyleri ve özellikle Sultanların beğenilerini iletiyorlardı. Bu ajanlardan Maringhi'nin 1501 ve 1502'de yazdığı mektuplarda sadece Sultanlar tarafından alınan özel ürünlerin listesi bulunmaktadır. Ayrıca bu ürünlerden sultanların hangi renkleri tercih ettiklerini de belirtmiştir ve bu beğenilere göre sipariş vermektedir (Mackie Loise, s. 4).

Osmanlı ve İtalyan devletleri arasındaki bu tekstil ticareti Fatih döneminde çok ilerlemiştir. Fatih zamanında Floransa'dan alınan bu ürünlerin maliyeti çok yüksektir (Mackie Loise, s. 5-6).

Sonuç olarak İtalyan ipek ürünleri Bursa’da ve İstanbul’da önemli roller oynamışlardır. Arşiv belgeleri teyit etmektedir ki İtalyan kumaşlarının İstanbul’daki başarılı satışlarını, İstanbul’da en çok satılacak şeyin ne olduğunun ve Sultanların satın alırken tercihlerinin ne olduğunda İtalya’daki üreticilere tavsiyede bulunan İtalyan ajanları (tüccarları) tarafından sağlanmışır. Topkapı Sarayında İtalyan ipekleri muhafaza edilmektedir. Bunlar kaftanlar ve diğer giyim eşyalarıdır. Bunlar iki ana grupta incelenir, birincisi kucuk olan gruptur hem dokuması hem de desenleri ile tamamen İtalyan’dır. İkinci grup ise; Sultanlar için yapılmışlardır ve Osmanlı desenleri kopya ya da adapte edilerek dokunan İtalyan kumaşlarıdır (Mackie Loise, s. 11). Bu kaftan ve kumaş ticareti, İtalyan beğenisinin ve desenlerinin Osmanlı kumaşlarında uygulandığını gösterdiği gibi bu etkileşim karşılıklı olmuştur.

3. FATİH DÖNEMİNDE İTALYAN İLİŞKİLERİNİN SANATA YANSIMASI

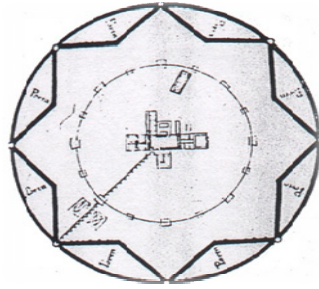
Yukarıda bahsedilen sınırlı örnekler dışında Fatih döneminde İtalyan etkileşiminin görülebildiği örnekleri gerek mimaride gerekse plastik sanatlarda çoğaltabilir (Tanyeli, 1993, s. 157-187; Sönmez, 1996, s. 239-259). XV. yy.ın ikinci yarısından itibaren batı dünyası ile olan ilişkiler oncedeki dönemlerle kıyaslanmaz boyutta gelişmiştir. Fatih’in babası II. Murad döneminde Edirne Sarayı’nda bazı İtalyanlar bulunduğu bilinse de, bunların sanat ya da mimarlıkla ilgili olup olmadığına ilişkin bir kanıt bulunmamaktadır (Tanyeli, 1993, s. 166-170; Babinger, 1951, s. 130).

Restle Fatih Külliyesi planının Filarete’nin Milano’daki Ospedale Maggiore’sinden ya da yazdığı mimarlık risalesindeki ideal kent planından etkilendiğini ileri sürmüştür. Ancak bu sav külliyenin benzer parçaların göz onune alınarak doğru kabul edilebilirse de kronolojik olarak tamamen geçersizdir. Çünkü Filarete İstanbul’a 1465’te gelmeyi planlamış ve külliyenin yapımına ise 1463’te başlanmışır. Ayrıca yapılar tek tek ele alındığı zaman hiçbir Rönesans bağlantısı kurulamaz (Tanyeli, 1993, s. 162-163). Bir başka sav da, Topkapı Sarayındaki Hazine ya da Fatih Köşkü olarak bilinen yapının “İtalianate” kolonadının, yine Flarete ile ilişkili olabileceğidir. Bu görüş ise tamamen tutarsızdır çünkü bu köşk XVIII. yy.da Osmanlı Baroğu örneği olarak yenilenmiştir (Tanyeli, 1993, s. 162-163). (önemli bir diğer görüşü de J. Raby şoyale dile getirmiştir: “Sultan Mehmed dünyanın geri kalan kesiminde birkaç on yıl önce Filarete’nin yıldız biçimli kaleler konusundaki kurumsal duşuncelerini gerçeğe dönüştürdü. Son kalenin yapımında Pera’daki Floransa Cemaatinin örgütlerinden yararlandı.” Fatih’in kale yapımında “star shapped” kale tipini gerçeğe dönüştürdüğü savı bir oranda doğrudur. Geç tarihli Rönesans risalesinde, Francesko di Giorgio Martini’nin yapıtında bulunan kale çizimi gerçekten de yedi kuleyi çağrıştırmaktadır (Foto: 17). Ancak yine de bu yaklaşım da gerçekçi

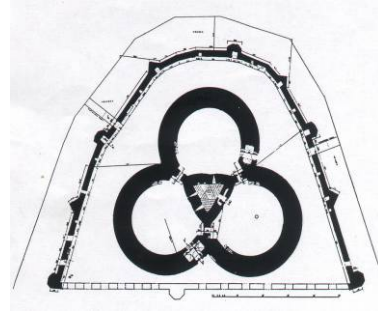
değildir. Yedi kulenin yapımına başlandığında bu Rönesans yazarı 14 yaşındaydı. Bu veriler Rönesans kaleleri ile Fatih çağı kaleleri arasında bir ilişki olduğunu ancak bu ilişkinin ünlü Rönesans ustalarının etkisiyle değil, daha mütevazı araçlarla gerçekleştiğini düşündürebilir.

Fatih dönemi kalelerinden Kildü'l Bahir diğer Fatih çağı kalelerine benzemeyen bir kaledir. Birbiri ile kesişen üç silindirik küteden oluşan yapının (Foto: 18) yapımında İtalyan-Floransa etkisi olduğuna dair kanıtlar mevcuttur. Dönemin kaynaklarının birinde Floransalılar'ın savaş sırasında Sultan'a "Chastello del Vitupero" yaptıkları ileri sürülmüştür. Bu tip mimari öncülerine İtalya'da rastlanır. Dolayısıyla bu plan doğrudan doğruya bir Floransalı tarafından tasarlanmış olabilir (Tanyeli, 1993, s. 165).

Fatih çağının bir diğer İtalyan etkili yapısı da Edirne Sarayı Cihannüma Köşkü'dür. Yapı 1452 yıllarında yapılmaya başlanmış ve Babinger'e göre burada İtalyan mimarlar çalışmıştır (Tanyeli, 1993, s. 165-178; Babinger, s. 74). XV. yy.'ın ilk yarısında İtalya'nın Toskana'da oluşan villa mimarisi ile bu yapı arasındaki biçim benzerlikleri tesadüf değildir. Ancak yapı İtalyan bir mimarın tasarımı olmaktan daha çok yerel sanatçıların (İtalyan etkileri) ile tasarlanmış olmalıdır (Tanyeli, 1993, s. 166).

Foto 17: Yedikule Yapının İdeal Geometrisi (A. Gabriel'den alınmıştır).

Foto 18: Kildü'l Bahir (E. H. Ayverdi'den alınmıştır).

4. DEĞERLENDİRME

Osmanlı devletinin İtalyan devletleri ile -ki özellikle Venedik ve Ceneviz kent devletleri ile olan ticari (ekonomik) ilişkileri değerlendirildiği zaman; bu iki devlet arasındaki güçlü ticari ilişkiler beraberinde yoğun siyasi ilişkileri de getirmiştir. Bu çalışmada Erken Osmanlı dünyası arasındaki her türlü ilişki bu ilişkiler ekonomik, siyasal, sosyal gibi pek çok yönden değerlendirilebilir- değerlendirilip, bunların sanata ne gibi etkilerde (yansımaları) buldukları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Öncelikle Erken Osmanlı devleti ve İtalyan devletleri arasındaki ekonomik ilişkiler iki devletinde Ege ve Akdeniz kıyılarında yaptıkları ticarete dayanmaktadır. İki devlet arasındaki siyasal ilişkiler ise tamamen bu ticaret ilişkisinin bir sonucu olarak gelişmiştir. Aralarında yapılan pek çok antlaşma da bu siyasal ilişkinin en büyük kanıtıdır.

İlk defa XIII. yy.da Anadolu Selçuklu zamanında Kıbrıs krallığı ve Venediklilerle başlayan ticari ilişkiler, bu devletin parçalanmasından sonra kurulan Beylikler tarafından da geliştirilmiştir. 1344'lerden itibaren İzmir gibi önemli bir pazar yerine iki Türk şehri Ayasoluğ ve Balat limanları önemli Pazar yerleri haline almıştır. İtalyan tüccarlar Ayasoluğa Nabonne, Perpignan, Toulouse kumaşları, gümüşten eşyalar, şarap, sabun getiriyorlar ve ülkelerine Germiyan Beyliği'nin başkenti Kütahya'nın şapını -ki şap maddesi kumaş boyamada kullanılan bir madde olarak İtalyanlara çok gerekliydi- buğday, balmumu, pirinç ve eğrilmemiş kenevir götürüyorlardı. Balat limanı, Doğu Ege'de ekonomik bakımdan önemi gittikçe artan bir yer almıştır. Bu limanda safran ve susam, bal ve bal mumu, meşe mazısı, Şam üzümleri, Kütahya şapı, kırmızı maroken ve halı satılırdı. Cenevizliler bu maddeleri Mısır'a götürürler ve bunların karşılığında Balat'a kumaş-ki bu kumaşlar sayesinde Doğunun desenleri Beylikler ve Osmanlı sanatına ait ürünlerde kullanılmış olabilir- sabun, kalay, kurşun ithal ederlerdi. Böylelikle ham maddeyi Batı Anadolu'dan temin eden Venedik ve Cenevizliler, bu maddeleri kendi topraklarında işliyorlar ve doğuya tekrar satıyorlardı.

Osmanlı İtalyan ilişkilerinde kimi zaman siyasal gelişmeler ön plana çıksa da, ilişkilerin devamlılığının temel belirleyicisi, aralarındaki ticaretti. Osmanlı iktisad tarihinde kapitülasyonlar öncesi İtalyan devletlerine önemli ticari imtiyazlar sağlayan bu anlaşmalar Erken Osmanlı dönemindeki Osmanlı hükümdarları tarafından genişletilerek yenilenmiştir.

Erken Osmanlı Beyliği ile Menteseoğulları Beyliği'nin çağdaş oldukları göz önüne alınarak; Menteseoğulları Mimarisindeki Latin etkilerini de değerlendirmek yerinde olacaktır.

Menteşe Beyliği Latinler ile zorunlu ve kaçınılmaz ticari ve siyasal ilişkiler kurmuşlardı ve bu ticari ilişkiler sayesinde Mentese oğlu mimarlığındaki bazı yapılarda Latin etkileri görülmektedir. İlk olarak Milas Ulu Cami 1378 yılında yapımına başlandığı zaman üç nefli bazalikal planlı bir yapıydı ve bu plan ise tamamen batı etkili bir plan oluşu ile dikkate değerdı. Ahmet Gazi caminin cephesine bitişik olarak yükselen “baldeken minare” Menteseoğlu bölgesi yapılarında yaygın olarak kullanmıştır. Bu tip minarelere Anadolu'da Nevşehir Kayseri yöresinde ve Mısır'da da rastlanması rastlantısal değildir. Gerçekten de bu yöreler orta çağ da Akdeniz'e üslenmiş olan Latin devletçiklerinin etkilerinden nasiplerini almışlardır ve Akdeniz ortamındaki etkileşim boyutlarına tanık olurlar (Arel,

2000, s. 172-173). 1351 tarihinde Milas Ulu camiden üç yıl yapımına başlanan Peçin'deki Ahmet Gazi Medresesinde ise, Selçuklu Anadolu'sunun yerleşik medrese şeması gotik karakterde bir taş işçiliği ile birleştirilmiştir. Ayrıca yine bu medresede ana eyvan kemerinde sancak taşıyan aslan figürlü armalar bulunmaktadır (Arel, 2000, s. 173). Bu armaların Venedik'teki San Marco aslanı figürlü armalar ile benzer olmaları ve aynı ikonografik anlamı taşımaları iki ülke arasındaki etkileşime örnek olarak verilebilir (Foto: 14).

Balat Hamamları (Delphinion yıkıntıları yakınındaki hamam ve Selçuklu hamamı) duvarlarındaki gemi resimleri, Ceneviz ve Venedikliler'in bu limandaki ekonomik faaliyetleri kanıtlayan değerli belgelerdir. Bu gemi resimleri Balat'a gelen ve Balat'tan yola çıkan gemilerin çizimleridir. Bu gemiler Venedik ya da Ceneviz kökenli olup, gemi limana girdiğinde mürettebat Balat hamamlarına gidiyordu. Hamam duvarlarına gemi tasvirlerinin çizelgesi ile Ayasuluk'ta XV. yy.a ait bir hamamın duvarında da rastlanmaktadır. Bu gemi resimleri XV-XVII. yy.lar arasında Balat limanının ekonomik canlılığını kanıtlayan ilginç belgelerdir (Meinardus, 1973, s. 301-304). Aynı zamanda gemi resimleri, Batı Anadolu'daki beyliklerle İtalyan Devletleri arasındaki ilişkileri de kanıtlayan kültür varlıklarıdır.

Milas Firuz Bey Zaviyesinin girişindeki sundurma değerlendirildiği zaman bize önemli bilgiler sunar. Firuz Bey Zaviyesi özellikle ticari ilişkiler göz önünde tutulacak olursa-ki Milas'ın ticaret bölgesi olması, bunun sonucu olarak Venedik ile geliştirilen ticaret ilişkilerinin de bu etkileşime kaynaklık ettiği ileri sürülebilir- doğu-batı kavşağında değerlendirilen bir yapıdır. Çünkü konsolu biçim itibarıyla Memlük etkili ancak üzerindeki süslemeler Timur-doğu kumaşlarında ve porselenlerinde görülen desenleri andırır. Bu kumaşlar da Venedikliler yolu ile ticaretle Anadolu'ya gelmiş ve yapıyı yaptıran bani belki de bu kumaşlardan etkilenecek bir istekte bulunmuş ve sundurma sanatçı tarafından bu şekilde bezenmiş olabilir. Ancak burada önemli olan, Venedikliler'in Osmanlı ve doğu dünyası arasında bir aracı rolü üstlenmiş olmaları ve bu rolün erken dönem Osmanlı yapılarından birine yansımış olmasıdır.

Etkileşimin görüldüğü bir diğer önemli Erkan Osmanlı yapısı Bursa Hüdavendigâr Zaviyesidir (1366-1385). Bu yapıda Latin etkisi olarak gözümüze çarpan unsur; zaviyenin saçak bölgelerindeki konsollu kemercik dizileridir. Bu dizilerin neden sadece bu yapıda uygulandığı ise, yapıda çalışan mimarın Kıbrıs veya İtalya'dan gelmiş sanatçıların biri olabileceği, bu tarz bir uygulamanın mimarın kendi üslubu olarak değerlendirilebilir. Bu kemerli saçak bölgesinde yer alan konsollu dizinin benzerlerine İtalya'da Toskana Bölgesinde özellikle Floransa ve Siena şehirlerindeki Sinyörler saraylarındaki bu şatolarda 14-15. yy.a tarihlenmektedir-rastlanması ilginç bir tesadüf olamaz. Bu yapıda çalışmış olan Kıbrıslı ya da İtalyan sanatçılar muhakkak Toksana bölgesindeki sarayları görmüş olmalıdırlar. Bu tarz bir

cephe süsleme elemanının erken dönem Osmanlı mimarisine İtalya'dan taşınması iki ülke arasındaki ticari ilişkilere bağlanabilir.

Bursa'daki İrgandı Koprusu İtalyan etkileşimini gerek mimarisi gerekse süslemesi ile ortaya koyan bir yapıdır. Bu köprüde de Hüdavendigar Zaviyesinin saçak altındaki kemerli konsol dizilerinin aynı görülmektedir. Bu kemercik dizilerine dayanarak ki bunlardan Floransa ve Siena şehirlerindeki sinyorler sarayında ve 15. yy. evlerinde de bulunmaktadır. Saçak süsleme elemanının ticaret yolu ile gelerek, İtalyan etkisi ile yapılmış olabileceği duşunulebilir. Mimarisine gelince; bu kopru aslı haliyle günümüze ulaşmamıştır, ancak koprunun günümüze ulaşabilen eski fotoğraflarında da anlaşılacağı gibi farklı bir mimarisi bulunmaktadır. Bu kopru üzerinde arastası ile birlikte yapılmıştır. İrgandı koprusu bu tip arastalı kopru örneği olan İtalya Floransa'daki Ponte Vecchio koprusunden sonra inşa edildiği için, bu kopru herhangi bir yolla İtalya'daki kopruyu görmüş olma ya da, İtalyan tüccarlardan İtalya'daki arşıly koprueri dinlemiş olma ihtimali söz konusudur. Belki de bu yüzden banı sırf kendi beğenisi için bu tarz bir kopru yaptırmış olabilir. Sebep ne olursa olsun İtalyan mimarisine özgü bir yapı tipi (arşı, kopru) ve süsleme elemanı etkileşme yoluyla bu yapıda da Osmanlı topraklarına taşınmıştır.

Erken Osmanlı mimarisinde görülen bir diğer İtalyan etkili yapı elemanı da bacalı ocaklardır. Bacalı ocak gibi bir mimari elemanın Osmanlı topraklarında icat edilmiş olamayacağını, bacalı ocakların tarihsel gelişimine bakılarak anlaşılabilir. Bacalı ocak ne Anadolu topraklarına özgü yerel bir gelenek, ne de Türkler'in Orta Asya'dan ve İslam kültür alanından tanıdıkları bir mimari elemandır. Bu mimari elemana sahip ilk Türk yapılarının Batı Anadolu bölgesinde bulunması da dikkat çekicidir. Eğer XIV. yy. Batı Anadolu'sunun yerleşim koşulları çerçevesinde duşunulduğunde, boye bir elemanın ancak İtalyan kent devletleri aracılığı ile Batı Anadolu'ya transfer edildiği anlaşılabilir. Sonuç olarak bacalı ocaklar XIV. yy.da İtalyan denizci kent devletlerinin Batı Anadolu'da kentler kurdukları bir sırada İtalyan etkisiyle Türkiye'ye gelmiştir.

Mimari dışında etkileşim ve ilişkilere kanıt olabilecek bir başka ayrıntı da İtalyan ipek ürünleri Bursa'da ve İstanbul'da önemli pazar bulmalarıdır. Arşiv belgeleri teyit etmektedir ki İtalyan kumaşlarının İstanbul'daki başarılı satışları, İstanbul'da en çok satılacak şeyin ne olduğunun ve sultanların satın alırken tercihlerinin ne olduğu hakkında İtalya'daki üreticilere tavsiyede bulunan İtalyan ajanları (tüccarları) tarafından sağlanmıştır. Topkapı Sarayı'ndaki İtalyan ipeklileri kaftanlar ve diğer giyim eşyalarıdır. Bunlar iki ana grupta incelenir, birincisi kuuk olan gruptur ve hem dokuması hem de desenleri ile tamamen İtalyan'dır. İkinci grup ise; sultanlar için yapılmışlardır ve Osmanlı desenleri kopya ya da adapte edilerek dokunan İtalyan kumaşlarıdır.

Bu bilimsel araştırma Erken Osmanlı mimarisinde Latin etkileri konusunu ele aldığı için bu çalışmanın kapsamına Fatih dönemindeki Latin etkilerini girmemekle birlikte, bu dönemde kısaca değerlendirmek yerinde olacaktır. Fatih dönemi kalelerinden Kıldü'l Bahir diğer Fatih çağı kalelerine benzemeyen bir kaledir. Bu kalenin yapımında İtalyan-Floransa katkısı olduğuna ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. Dönemin kaynaklarının birinde Floransalılar'ın savaş sırasında Sultan'a "Chastello del Vitupero" yaptıkları ileri sürülmüştür. Bu tip savunma mimari öncülerine İtalya'da rastlanmaktadır. Dolayısıyla bu plan doğrudan doğruya bir Floransalı tarafından tasarlanmış olabilir.

Fatih Çağı'nın bir diğer İtalyan etkili yapısı Edirne Sarayı Cihannüma Köşkü'dür. Yapı 1452 yıllarında yapılmaya başlanmıştır. XV. yy.ın ilk yarısında İtalya'nın Toskana'da oluşan villa mimarisi ile bu yapı arasındaki biçim benzerlikleri rastlantısal olmamalıdır. Ancak yapı İtalyan bir mimarın elinden çıkmasından daha çok yerli ustaların İtalyan dinletileri ile yapılmış olmalıdır.

Fatih'in 1453'te İstanbul'u fethetmesinden sonra kuşkusuz iki medeniyet arasındaki ticari siyasi ve kültürel ilişkiler olanağı da artmıştır. Bu etkileşimler artıkça Osmanlı sanat mimarlığı ve sanatında pek çok eserde Latin unsurları kullanımı görülmüştür. Ancak fatih dönemi ve sonrası Osmanlı sanatında Latin etkileri konusu bu araştırmanın kapsamı içerisinde değerlendirilebilir (Evren, 2008).

5. SONUÇ

Anadolu Selçukluları zamanında başlayan İtalyan kent devletleri ile olan ticari ilişkiler kuşkusuz Anadolu Selçuklu dönemi yapılarında da birtakım etkiler bırakmış olmalıdır. Ancak bu konu bu araştırmanın sınırları içerisinde değildir. Anadolu Selçuklu dönemi sanatında Latin etkileri ile ilgili ayrıntılı bir çalışma ilerdeki yıllarda yapılacaktır.

Sonuç olarak çalışmamızda örneklerle desteklenen bir görüş kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu görüş: Erken Osmanlı sanatı ve mimarisinde yoğun ticari ve siyasal ilişkilerinde etkisiyle bazı yapılarda ve sanat eserlerinde İtalyan (Latin) etkisinin görüldüğüdür. Bu bilimsel araştırma yazısı ileride bu konu ile ilgili yapılacak çalışmalara bir ön çalışma niteliği taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Akdağ, M. (1949). Osmanlı İmparatorluğu Kuruluş ve İnkişaf Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti. *Belleten*, XIII (50), 497-565.

- Anonim. (2009). Irgandı Köprüsü (Irgandı Bridge). *Osmangazi Belediyesi Tanıtım Broşürü*. Bursa.
- Arel, A. (2000) Menteşe Beyliği Mimarisinde Latin Etkileri. *Uluslararası Üçüncü Türk Kongre Bildirileri C. 1* içinde (s. 172-173). 25–29 Eylül 1993. Ankara.
- Anıkan, M. ve Toledo, P. (1993). Venedik'teki Papalık Sefareti Belgelerine Göre Türkler (1533-1569). *OTAM Dergisi*, (49), 375-436.
- Ayverdi, E. H. (1989). *İstanbul Mimari Çağının Menşei. Osmanlı Mimarisinin İlk Devri 630–805 (1230–1402)*. İstanbul.
- Babinger, F. (1951). Mehmet II. der Eroberer und Italien. *Byzantion*, 130 vd.
- Babinger, F. (1985). XV yy'da Osmanlı Devleti-Milano Dukalığı İlişkiler. (M. Şakiroğlu, Çev.). *Belleten*, XLIX, 373-390-194.
- Bayburtluoğlu, Z. (2001). *Armağanı Sanat Yazıları*. Kayseri.
- Baykal, K. (1947). Irgandı Köprüsü. *Uludağ Bursa Halk Evi Dergisi*, (84), 1-2.
- Baykal, K. (1950). *Bursa Anıtları*. Bursa.
- Çulpan, C. (1975). *Türk Taş Köprüleri*. Ankara.
- Evliya Çelebi. (1970). *Seyahatname*. C. II. İstanbul.
- Evren, B. (2008). *İstanbul'daki İtalyan İzi*. İstanbul: Ferroli Yayınları.
- Faroqhi, S. (2003) *Osmanlı Dünyasında Üretmek Pazarlamak, Yaşamak*. (G. Ç. Güven ve Ö. Türesay, Çev.), İstanbul.
- Heyd, W. (1885-86). *Historie du Commerce du Levant au Moyen-Age*. Leipzig. C. I.
- Heyd, W. (1975). *Yakındoğu Ticaret Tarihi*. (E. Z. Kursal, Çev.) Ankara.
- Hoca Sadettin Efendi. (1992). *Tacü't Tevarih C. I*. (İ. Parmaksızoğlu, Haz.), Ankara.
- Kuran, A. (1969). *Anadolu Medreseleri*. C. I. Ankara.
- Lutrell, A. (1997). *1389 Öncesi Osmanlı Genişlemesine Latin Tepkileri*. E. A. Zachariadou, (Ed.), *Osmanlı Beyliği (1300-1389)* içinde (s. 129-148).
- Mackie Louise, W. *İtalyan Silks for the Otoman Sultan*, 1-21.
- Meinardus, O. F. A. (1973). Balat (Orta Çağda Miletos) Kentinin Ekonomik Canlılığının Kanıtları. *Belleten*, XXXVII, 300-310-147.
- Miss, P. (1838). *The City of the Sultan*. V. II. London.
- Nicol, D. M. (2000). *Bizans ve Venedik Diplomat ve Kültürel İlişkiler Üzerine*. (G. Ç. Güven, Çev.). İstanbul.
- Önge, Y. (1981). Bursa'da Irgandı Köprüsünün Orijinal Mimarisi. *Vakıflar Dergisi*, XIII, 425-448.
- Özbek, Y. *Doğu-Batı Kavşağında Bir Osmanlı Yapısı: Milas Firuz Bey Zaviyesi*.
- Poli, D. D. (1988). The Art and Craft of Weaving in Venice 1200–1700. *The Craft of the Venetian Fashion Industry From the Thirteenth to the Eighteenth Century*, 40 vd. Venezeia.
- Raby, J. (1982). A Sultan Paradox: Mehmet the Congueror as a Patron of the Art. *Oxford Art Journal*, 5 (1), 7 vd.
- Reinhold, L. (1930). *Beschreibung der Reisen II*. Königsberg.
- Sönmez, Z. (1996). Türk Sanatında İtalyan Ressamlar ve Etkileri. *Aslanapa Armağanı* içinde (s. 239-258). İstanbul.
- Spremiç, M. (1983) XV'yy'da Venedik Cumhuriyeti'nin Şark'ta Ödediği Haraçlar. (M. Şakiroğlu, Çev.), *Belleten*, XLVII (185), 363–390.
- Tanyeli, U. (1993). Batılılaşma Dönemi Öncesinde Türk Mimarlığında Batı Etkileri (14.-17. Yüzyıl). *Türk Kültüründe Sanat ve Mimari, Klasik Dönem Sanatı ve Mimarlığı Üzerine Denemeler* içinde (s. 157–187) İstanbul.

- Tanyeli, U. (2000). Geç Orta Çağ'da Türkiye'ye Batı'dan Bir Mimari Eleman Transferi Bacalı Ocak. *Sanatta Etkileşim* içinde (s. 242–248). Ankara.
- Texier, C. *Küçük Asya C. I.* (Ali Suad, Çev.). İstanbul.
- Tucci, U. (1994). Venedik ve Türkler Arasındaki Bağ: Tüccarlar. (F. M. Koçar, Der.), *Toplumsal Tarih, II*, 17–22.
- Tucci, U. (1994). Venedik ve Türkler. (F. M. Koçar, Der.), *Toplumsal Tarih, I*, 1-12.
- Turan, Ş. (1988) *Başlangıçtan Bizans'ın Sonuna Kadar Türkiye İtalya İlişkileri*. Ankara.
- Zachariadou, E. A. (1983). *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Monteshe and Aydın (1300-1415)*. Venice.